

USTANAK MATIJA IVANIĆA I STUPANJ GRAĐANSKE SVIJESTI HVARSKIH RENESANSNIH PJESNIKA

Nikica K o l u m b i ć, Zadar

Svi pokušaji da se hvarski renesansni pjesnici dovedu u izravni odnos prema tadašnjim klasnim sukobima na otoku, posebno prema pučkom ustanku Matija Ivanića, ostajali su najčešće nedorečeni ili su pak zaključci bili proturječni. Tako se za Hanibala Lucića obično tvrdilo kako je bio nepomirljiv protivnik puka za čitava života, iako su se kao najznačajnije kvalitete u njegovim djelima iznosili elementi koji ga čine bliskim pučkom izrazu. Isto su se tako mišljenja o Petru Hektoroviću kretala od isticanja njegove ljubavi prema prirostopom svijetu, o stanovitom demokratizmu kojim se taj aristokrat na neki način odmetnuo od svog vlastitog staleža, do tumačenja da je »Ribanje« pisao bogati vlasnik koji, umoren od sjajnoga društva, napušta na kratko vrijeme svoje raskošne dvorane i radi trenutne zabave sluša i promatra priproste ljude.

Svi nesporazumi i sve proturječnosti proizlaze odatle što se pritom umjetničko djelo smatralo izravnim odrazom stvarnog života, a ne određenom svijesti o životu, koja je transponirana u umjetnički doživljaj, pri čemu su i elementi koji tvore umjetnikov svijet mnogo složeniji i delikatniji i ne mogu se uvijek dovoditi u vezu s nekim istupima pjesnikovim u njegovu svakodnevnom životu. Činjenica da su hvarski pjesnici neke renesansne crte razvili do krajnje razrađenih oblika i poruka, da su posebno otvoreno i slobodno obrađivali teme o međuljudskim odnosima, navodi na zaključak da su oni, bez obzira na svoja politička gledišta i na svoju stalešku pripadnost, iskazali u svojim djelima najviši stupanj tadašnje građanske svijesti. Samo, te se crte očituju prilično suzdržano i nenaglašeno, gotovo sa zavidnom odmjerenošću, pa bi svako ishitreno i površno rezoniranje moglo iskriviti njihove prave vrijednosti. Doduše, hvarski renesansni pjesnici iznose sve one ideje i poetske doživljaje koji su bili tipični za sve renesansne pjesnike njihova vremena, ali isto tako oni izražavaju i neke posebnosti koje su morale izvirati iz specifičnosti, to jest iz hvarskih prilika, iz nama dobro poznatih društvenih i političkih previranja.

Zato bismo najprije morali određenim tijekom istaknuti i iznijeti one životne probleme, situacije i odnose, one pojave i događaje koji su mogli i izravni je utjecati na formiranje određene društvene svijesti i duhovne klime koja se u stanovitom trenutku nametnula kao način mišljenja svim društvenim slojevima. Pritom je pučki prevrat Matija Ivanića svakako ona vremenska točka

kad je izvršen konačan obračun sa starim shvaćanjima, pa je on sigurno izvršio i presudnu ulogu u zrelijem nastupu novog i modernijeg mišljenja.

Ali taj događaj koji se po svojoj organiziranosti, po svom trajanju, po svom radikalizmu i po nekim drugim odlikama razlikuje od mnogih suvremenih buna i ustanaka naših podređenih društvenih slojeva, nije bio izraz samo jednog trenutačnog kritičnog stanja, nego konačan i neminovan ishod jednog procesa koji ima i svoje vremensko trajanje i svoje faze razvitka. Prema tome i određena društvena svijest i ona duhovna zrelost koju pokazuju hvarski renesansni pjesnici, nije se formirala odjednom, nego se rađala i izgrađivala usporedo s razvojem proizvodnih snaga i sa sazrijevanjem društvenih odnosa u našim primorskim krajevima, posebno na Hvaru. Nije ni danas lako utvrditi vrijeme kad su počeli prvi antagonizmi na otoku, antagonizmi među društvenim slojevima, ali se ipak mogu istaknuti neke ključne točke u razvoju hvarskog društva kad su se počeli rušiti usvojeni feudalni odnosi i kad su se morali početi javljati sve učestaliji oblici nove svijesti, kad su se počeli usvajati novi pogledi na svijet i život.

Već jedna od prvih prijelomnih točaka, koja se može smatrati začetkom određenih socijalnih i političkih sukoba, čini se da je izrasla iz specifičnih hvarskih prilika. To je bilo potpadanje otoka pod mletačku vlast g. 1278, kad u Hvaru, dakle na zapadnom dijelu otoka, počinje jačati politička moć komune nad dotada vodećim političkim područjem otoka, onim u središnjem dijelu gdje živi većinom seoski svijet vezan uz staro plemstvo i župana.¹ Toj podvojenosti dvaju otočkih elemenata pogoduje i specifična konfiguracija otoka Hvara, koja ne dopušta međusobnu laku komunikaciju, pa se tako te dvije sredine razvijaju prilično samostalno, a gospodarska i politička ovisnost jedne o drugoj, razvojem proizvodnih snaga, dovodi do sve jače polarizacije. U samom gradu Hvaru brži rast antagonizma sprečavali su oni svakodnevni odnosi i susreti plemića i pučana, gdje je lako moglo dolaziti do kontakata, do nekih dogovaranja i pomirenja, pa je tako i razumljivo zašto su već na početku ustanka upravo pučki vođe u Hvaru popustili i odustali od ustanka, za razliku od organizatora prevrata u zaleđu, koji su bili mnogo radikalniji i nastupili silovito i bespoštedno.

Drugi korak u tom socijalnom i političkom odvajanju izvršen je sredinom XIV stoljeća, najprije odlukom statuta od 1331. da svi plemići, članovi Velikog vijeća, moraju stanovati u Hvaru, zbog čega se jedan dio starog plemstva iz zaleđa preselio i tako još jače počeo odvajati od seoskih masa koje su obrađivale uglavnom njegovu zemlju.² Takozvanim zatvorenjem Velikog vijeća g. 1334. konačno se iskristalizirao sastav dviju socijalnih grupa — vladajućeg plemstva i podložnog puka u samom Hvaru. Dok se tako grad Hvar sve više razvija kao apsolutni gospodar nad zaleđem, pa čak i u pogledu crkvenih kompetencija, tamo još uvijek živi sjećanje na nekadašnju političku ulogu središnjega hvarskog područja.³

¹ Vidi u N. Duboković Nadalini: Prilog rješenju pitanja postanka Hvarске komune, *Prilozi povijesti otoka Hvara I*, 1959, 17—30.

² Upravo taj moment kao uzrok sve jačem podvajanju ističe N. Duboković Nadalini (Emancipacija naselja hvarске ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave, *Prilozi povijesti o. Hvara I*, 1959, 53).

³ N. Duboković Nadalini, Naš zavičaj u doba Matija Ivanića, *Hvarski zbornik* 2, 1974, 30.

Tijekom cijele druge polovine XIV stoljeća diferencijacija na socijalnom i političkom polju raste, i to sve više što se određeni dio pučana koji su se počeli baviti unosnim djelatnostima (ribarstvom, brodarstvom i trgovinom) po gospodarskoj moći počinje približavati bogatstvu jednog dijela aristokracije. Videći upravo u takvim pučanima i u radnom seljaštvu određenu proizvodnu snagu koja pridonosi državnoj blagajni, Venecija je već od početka svoje konačne vladavine, od g. 1420, počela donositi neke odredbe koje su kod pučana pojačavale i učvršćivale svijest o vlastitoj vrijednosti, a koje su ujedno umanjivale političku moć vladajućeg plemstva.⁴ Doduše, plemstvo, koje je s predstavnicima crkve činilo samo 4 posto stanovništva, raspolagalo je velikom većinom obradivog zemljišta,⁵ ali se tijekom XV stoljeća i u gradu Hvaru i u ostalim dijelovima otoka sve veći broj pučkih obitelji počeo baviti onim djelatnostima čijim je prihodom uglavnom sam raspolagao. I taj je moment sigurno utjecao na to da su seljaci počeli sve više mrziti plemiće, svoje zemljoposjednike, iako su oni kao osobe bili slobodni i samo ih je ekonomska ovisnost vezivala za gospodarevu zemlju.

Ukidanje nekih tradicionalnih prava plemića sa strane mletačke vlasti još je više pothranjivalo shvaćanje pučana o svojim pravima. Venecija je oduzela pravo plemićima da biraju kneza, postavljala ga je sama iz redova svoga plemstva, a to je garantiralo stanovitu objektivnost i u odnosu na pučane.⁶ U isto vrijeme dopuštala je da se i dalje sastaje pučka skupština u kojoj su pučani mogli raspravljati o svojim pitanjima i formulirati svoje zahtjeve. Pučke je predstavnike primao dužd da ravnopravno s predstavnicima plemstva iznose svoje pritužbe i molbe. Osobito su se često žalili na vladajuću aristokraciju i na odluke Velikog vijeća.⁷ Tom su osjećaju ravnopravnosti kod pučana pridonosile mnoge odluke mletačkog Senata, kao npr. ona da troškove za putovanja pučkih predstavnika u Veneciju snosi kao i za plemiće komunalna blagajna,⁸ zatim odluka da tu blagajnu čuvaju u jednakom broju predstavnici pučana i plemića. Tome se pridružuju i popuštanja Venecije prema zaduženjima pučana na galiji u odnosu na plemiće, pri doprinosu u radu pri gradnji obrambenih zidina itd.⁹

Mletačka je vlast išla na ruku i seljacima, pa je na primjer g. 1444. promijenila raniju odluku o štrojenju kože u korist seljaka udaljenih sela, a kad se g. 1454. pučka skupština potužila na zaključke Velikog vijeća da ono određuje kad će početi trganje grožđa, Senat je također popustio zahtjevima pučana, odnosno seljacima iz udaljenih sela i s Visa.¹⁰

⁴ Venecija se posebno brinula da širi s'ojevi ne bi zbog nekog nezadovoljstva selili s otoka. Pučani su se na primjer upravo time prijetili g. 1446. zbog novih troškova koje im je nametnulo Veliko vijeće za gradnju zidina. (Vidi u G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972, 75).

⁵ I. Kasandrić, Socijalna struktura hvarske komune i njen utjecaj na pučki ustanak, *Hvarski zbornik*, 2, 1974, 14.

⁶ G. Novak, n. dj., 74.

⁷ N. dj., 75.

⁸ Isto.

⁹ O ostalim popuštanjima Venecije prema zahtjevima pučana vidi u Novak, n. dj. 77—80.

¹⁰ Novak, n. dj., 80, i isti, *Vis I*, Zagreb 1961, 93—94.

Sva se ta nastojanja Mlečana mogu dovoditi u svezu s političkom i socijalnom strukturom venecijanskog društva u kojem su se moćni i poduzetni građani već od davnina izravnavali u mnogim pravima s aristokracijom, pa je polariziranje između plemića i pučana, kakvo je zatekla u našim krajevima, Veneciji bilo jednostavno strano.¹¹ Naravno, popuštanje prema puku imalo je i drugu pozadinu, to je ujedno bila i smišljena mletačka politička namjera, s ciljem da bi se lakše vladalo i da se ni jedna društvena grupacija ne bi u vlasti osilila.

Obračajući se u svojim odlukama izrazom »naši vjerni na Hvaru i Visu, plemići i pučani«,¹² mletački je Senat sasvim smišljeno isticao to izravnaje slojeva, čime je u puku podizao svijest o ravnopravnosti s plemićima. Neke formulacije takvih odluka vrlo su ilustrativne za uočavanje kako se neka socijalna i politička rješenja mogu izravno reflektirati na shvaćanje podređenih slojeva. To nalazimo i u odluci Senata iz g. 1454. u kojoj se udovoljava zahtjevima pučana o terminu za početak berbe grožđa. Dio te odluke glasi: »Pučani Hvara i svi ostali koji imaju posjede na našem otoku Visu mogu da trgaju svoje grožđe kada i kako ih je volja, bez obzira na bilo kakvu zabranu koja je učinjena ili koja bi im bila učinjena od strane plemića i njihova vijeća, jer je *prirodnim pravom*, svakome dopušteno da raspolaže svojim plodovima i proizvodima po svojoj volji za svoju udobnost i korist.«¹³ Isticanje prirodnih, dakle ljudskih prava svijuu, prava koja su za svakoga jednaka, a to je pravo posjeda i raspolaganja njime, moralo je utjecati na duhovnu sferu hvarsko-viškog puka, i navedena odluka koja se tako formulirana vjerojatno davala u javnost preko glasnika sigurno se dugo ponavljala i duboko zasijecala u dušu svakog pojedinca.

Pritom je velik utjecaj na sazrijevanje takve svijesti izvršio socijalni i pravni položaj hvarskog i viškog seljaka, koji, kao što je bilo u čitavoj Dalmaciji, nije bio u kmetskom nego u radnom odnosu prema vlasniku zemlje, a taj vlasnik nije morao biti samo plemić nego je mogao biti i pučanin. Osim toga nerijetko je već od davnina i sam težak bio posjednik određenih čestica, a tako je bilo i s posjedovanjem stoke, što je vlasnik mogao otuđiti i prodati.¹⁴ Razvoj određenih zanata koji postaju hvarsko izvozno dobro (osobito bačvarski proizvodi, a i hvarski majstori su bili traženi izvan otoka) također utječe na formiranje onog sloja među pučanima koji postaje svjestan svoje vrijednosti.¹⁵ Posebno su takve odlike usvajali oni pučani koji su se bavili brodarstvom i trgovinom, koji su često konkurirali i samim plemićima, dolazili u doticaj s drugim narodima i kulturama te tako širili svoje vidike, razvijali osjećaj sigurnosti i individualne moći. Zato sigurno nije baš slučajno što se dva suvremenika tako lijepo podudaraju u ocjeni kako se poseban karakter Hvarana formirao pod utjecajem prometnog položaja mjesta i otoka. Godine 1525. u svom govoru o podrijetlu Slavena ističe Vinko Pribojević kako su u dodiru sa

¹¹ To ističe i Novak, Hvar, 80 i u knjizi Pučki prevrat na Hvaru, Split, 1918, 59.

¹² Novak, Vis, 94.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto, 97—99.

¹⁵ S. Ljubić: *Commissiones et relationes venetae*, tomus II, annorum 1525—1553, Zagreb 1877, 222.

strancima Hvarani stekli »neko dosjetljivo lukavstvo«,¹⁶ a mletački sindik Giovanni Battista Giustiniano u svom opisu karakteristika pojedinih dalmatinskih građana navodi kako je stalni doticaj sa strancima utjecao na »uljuđenost Hvarana«. ¹⁷ Naravno da se te odlike ne pridaju samo plemićima nego i pučanima.

Razvoj trgovine i potreba za jačim komuniciranjem sa stranim svijetom nametala je i potrebu za adekvatnim školovanjem. Tako se u Hvaru već od 1420. javljaju učitelji (obično stranci) koje plaća komuna i koji ne obrazuju samo plemićku nego i pučansku djecu, pri čemu od vremena do vremena sudjeluju jednim dijelom u plaćanju i pojedinci, među kojima je s platežnom moći bio i nemali broj pučana.¹⁸ A bogatstvo i obrazovanost, povezani s municipalnom slobodom, kako kaže Burckhardt, »pogoduju pojavi individualnog mišljenja«. ¹⁹

Pučke skupštine koje su čvrsto čuvale određene privilegije koje im je dala Venecija, zatim bratovštine, vjerske korporacije u kojima su se udruživali najčešće pučani, a koje su često imale i karakter političkog okupljanja, predstavljale su također određene oblike u kojima su se izgrađivali principi vrednovanja čovjeka prema njegovim zaslugama koje je stekao radom, a ne svojim podrijetlom.²⁰

Međutim, konkretniji razlozi za tajno okupljanje pučana pred ustanak, za snovanje urote protiv plemića, uz primjenu vrlo radikalnih i drastičnih mjera, na žalost, nisu nam poznati. Znamo za diskriminaciju pučana u okviru hvarskog statuta, ali ne znamo za primjenu statutarnih odluka, koja je, ako je bila dosljedna, postajala s vremenom sve zastarjelija u odnosu na razvijenu društvenu svijest pučana. Jer namjere tajno okupljenih pučana-urotnika u kući Nikole Bevilaque, a zatim silovit i nezadrživ napad puka i seljaštva iz zaleđa, s krvavim i tako odlučnim ishodom, čini se, nije lako protumačiti samo često spominjanim silovanjem nekih pučanki.²¹ Prvi okršaji pučana iz zaleđa s plemićima iz Starog Grada, podnošenje već formuliranih pismenih zahtjeva pučana, zatim formiranje oružanih grupa na kopnu i na moru, upućuju na mnogo dužu i organiziraniju pripremu, koja se vjerojatno temeljila i na starom osjećaju jedinstva središnjeg dijela otoka.²³

¹⁶ V. Pribojević: O podrijetlu i zgodama Slavena (preveo V. Gortan). Hrvatski latinisti knj. I, Zagreb 1951, 200.

¹⁷ Ljubić, n. mj.

¹⁸ Novak: Hvar, 130—131.

¹⁹ J. Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, Zagreb 1953, 80.

²⁰ N. Duboković Nadalini: Emancipacija, 67 i prije.

²¹ Novak: Pučki prevrat na Hvaru, 69.

²² Sanudo, prema izvještaju bračkoga kneza Nicole da Molina, od 28. svibnja 1510, bilježi: »[...] veneno soto le case di Nobi'i li quali si serono in le loro caxe et uno Mathio Ivanich chiamato Vayvoda Janco fati venir diti Nobili davanti l'horo a sotoscriver a certi capitoli minazandoli di brusarli in caxa e fato fe gran crudelta ut in literis: erano piu di 1000 *armati* (potcrt. N. K.) a Liesna nova poi andono...« (Marina S a n u d a Odnosaži skupnovlade mletačke prama Južnim Slavenom, uredio I. Kukuljević Sakcinski, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* VI, 1863, 344). Taj podatak opširnije navodi Novak, Pučki prevrat na Hvaru, 76—77.

²³ Na to upućuje na primjer zahtjev pučana da se smakne kanonik Toma Griffico koji drži neke beneficije koje pripadaju popu Ivanu iz Jelse (Sanudo, n. dj.,

Jedan dio odgovora na sve to mogli bismo naći i u visoko razvijenom stupnju individualne svijesti koja se izgrađivala usporedno s razvojem gospodarskih, socijalnih, političkih i kulturnih okolnosti, vrlo specifičnih za hvarsku komunu. U njoj je osjećaj ljudskog dostojanstva dostigao onaj stupanj razvoja kad su pučani postali tako osjetljivi da ih je mogao silno povrijediti i najmanji pokušaj da se ugroze njihova ljudska prava, bez obzira na to što u svom izvještaju hvarski knez kaže kako su i plemići dobrim dijelom krivi za drastične istupe pučana. To se naime može tumačiti i posebnim odnosom mletačkog predstavnika prema plemićima na Hvaru.²⁴

Pod utjecajem postignute društvene i individualne svijesti javlja se ovdje još jedan čimbenik bez kojeg sigurno hvarski ustanak ne bi bio dobio forme koje je imao, a to je ličnost seljaka-pučanina Matija Ivanića. On je u tako specifičnim okolnostima posebno razvio svoj samostalan, samouvjeren i siguran značaj da se svojom zapaženom individualnosti nametnuo čitavoj sredini. Već neke često ističane njegove crte, kao na primjer njegova častohlepnost, njegovo tituliranje s Vojvoda Janko, govore o izuzetnoj i jakoj osobi, svjesnoj ne samo vrijednosti svoga staleža, nego svjesnoj i svoje vlastite vrijednosti.²⁵ On se javlja i kao brodar, pomorac i trgovac, kao

344—345 i Novak, Pučki prevrat, 77). To je zapravo ishod starih sukoba i zahtjeva stanovnika iz naselja hvarske ravnice da se emancipiraju od feudalnog oblika crkvene uprave (v. Duboković Nadalini, Emancipacija, 48—70).

²⁴ I G. Novak ističe: »Susretljivost mletačke vlade preveć je uzobijestila pučane, pa su oni u svakom slučaju, kad su im smetale odredbe hvarskog plemstva, jednostavno, u ime svog zbora, slali glasnike u Veneciju. Rekô bi upravo, da se nisu ni u manjim stvarima htjeli da pokoravaju zaključcima hvarskog plemićkog vijeća, već su htjeli da budu od njega potpunoma neovisni.« (Novak: Pučki prevrat, 58). Dakle, osim socijalnih i gospodarskih prilika gotovo jednaku ulogu u razvijanju pučke svijesti odigrala je mletačka politika prilagođivanja jednom ili drugom staležu.

²⁵ U svom pismu Signoriji, od 20. rujna 1512, generalni providur Sebastian Giustinian izvješćuje kako se o Matiju Ivaniću, glavnom vođi pobunjenika, priča da se na prigovore o mnogim drskostima koje je počinio usudio reći kako otomanska kuća ima neznatniji početak nego što je njegov i da će mletačka vlada biti sretna kad mu dade položaj kao knezu Vaniši (»[...] Ivanich el qual hessendo sta da alcuni represos che l usi tal insolentie hebe ardir de dir che la Casa Ottomana hebe menor principio chel suo et che la Signoria nostra hara de gratia de darsi conditione grande come al Conte Vanissa«, Sanudo, n. dj. 385—386). Prema tome bi hvarski pučani »smatrali da samo oni trebaju vladati Hvarom i nitko drugi« (S. Antoljak, Bune pučana i seljaka, Zagreb 1956, 37), a ta Ivanićeva izjava pokazuje kako ustanak nije bio uperen protiv mletačke vlasti« (J. Šidak, s. v. Ivanić, Matij, Enciklopedija Jugoslavije knj. 4, Zagreb 1960, 402). Ako Giustinianov navod treba smatrati istinitim, ako u njemu nema pretjerivanja kako bi Ivanića pred duždem prikazao kao oholu i preambicioznog čovjeka, nameće se još uvijek pitanje na kakav je to položaj, sličan onome koji je imao Vaniša, Ivanić računao. Ako ostavimo i dalje na istom izvoru, Sanudo navodi kako je mletačka vlada Ivana Vanišu (Ivaniša Nenadića) učinila u prosincu 1509. vitezom zbog njegovih zasluga u borbama protiv Turaka (n. dj., 321, a taj podatak u vezi s Ivanićevom izjavom navodi o Vaniši i Antoljak, n. dj., 38). U svibnju 1510. »conte Ivanissa di Poliza« dolazi u Veneciju sa svojih 80 konjanika i izjavljuje pred duždom, pomoću prevodioca da će vjerno služiti Sinjoriju (»[...] tamen a mena zercha 80 cavali con li homeni qui presente e servira con fede e ben questa Signoria et aspeta altri cavali li vera drio«, Sanudo, n. dj., 337). Malo zatim Vaniša, »Vayvoda di Poliza, con la casacha d oro«, ponovo je kod dužda i moli ga da mu dade nešto više od

okupljač istomišljenika, vrsni organizator koji zna povesti mase, on je g. 1487. naveden kao prvi među pučanima patronima crkvice sv. Nikole na najvišem vrhu Hvara, čime se na neki način uz svoje sumještane simbolički nameće kao vladar nad najvećim dijelom otoka,²⁶ a na što je vjerojatno utjecala i tradicija njegova rodnog mjesta Vrbanja kao sijela nekadašnjih plemenskih vladara, jer neće biti slučajno što legenda smješta njegovu rodu kuću u predjel takozvanih Kraljevih dvora.²⁷ Ivanić je žestok branitelj pučkih prava, radikalni izvršitelj pučkih nakana, ne štedeći živote plemića, ne razmišljajući o tome treba li ili ne treba prolijevati krv. On je organizator oružane borbe koja se s vremenom okreće u otpor protiv cijele mletačke države, što vjerojatno nije izazvala samo samovolja mletačkih providura, posebno Sebastiana Giustiniana, koji su poslani da na Hvaru srede i smire situaciju. To je sigurno i odraz shvaćanja hvarskih ustanika, među njima posebno onog srednjeg sloja koji se nije mogao zadovoljiti režimom mletačkog trgovačko-pomorskog prava koje je sputavalo njegovu slobodu u stjecanju dohotka i u razmjeni dobara. Taj se srednji stalež orijentira prema širim prostorima, on razbija granice komune i Mletačke Republike, njegovi su pogledi okrenuti prema široj zajednici koju čine ljudi istog jezika. Zato obješeni i osakaćeni pučani na kraju ustanka nisu toliko značili opomenu svima onima koji su dirali u plemićku oligarhiju jer su Mlečani i poslije ustanka dopuštali pučanima da se bore za svoja socijalna i politička prava. To je zapravo bila opomena onima koji su se htjeli odmetnuti od Mletačke Republike, koji su kao gospodarska snaga stekli viši stupanj razvijene društvene svijesti.

Novija istraživanja G. Novaka otkrivaju nam kako je Ivanićeva nepomirljivost sa stanjem stvari ostala konsekvantna do kraja. Kako znamo on je čitavih pet godina poslije ustanka prijetio kao stalna opasnost i hvarskim plemićima i mletačkoj vlasti na Hvaru.²⁸ Dapače, njegovi potomci, nastavlajući njegove buntovne tradicije a i sklonosti k poduzimljivoj trgovini, razvijali su i dalje ambicije prestiža nastojeći koncem stoljeća da uđu i u Veliko vijeće.²⁹

već dodijeljenih 10 dukata po čovjeku, jer će im novac u ratovanju trebati, dodajući i molbu da bi njegovim sinovima, ako umre, dodijelio neku nadoknadu (»prega la Signoria li dagi qualche danari piu oltra il ducati X per uno che hanno auto per levarsi et questo dice perche in campo starano assa haver danari e viverano su la guera: item ricomando soi fio'i sil moriva li fosse da provisioni dicendo sentire quello faremo: il Principe lo charezo li disse andasse di bona voia«, n. dj., 337). Prema Sanudovim navodima Vaniša je još boravio sa svojim vojnicima po mletačkoj oblasti i tijekom 1511. godine, a u ožujku 1512. dolazi u Veneciju Vanišin brat, nudeći se sa svojom grupom Signorij (»Item vene etiam il fradello dil Conte Vanissa di Poliza nominato Zuane qual si offerisce venir a servir la Signoria con cavalli di Turchi valenti homeni come vene suo fratello«, n. dj., 373).

²⁶ Duboković Nadalini, *Emancipacija*, 58.

²⁷ N. Duboković Nadalini: O nekim pitanjima zaštite na Hvaru. *Vijesti muzealaca i konzervatora NR Hrvatske* 3, 1959. Isti, Naš zavičaj u doba M. Ivanića, 30—31.

²⁸ G. Novak: Nepoznati dokumenti za povijest »Pučkog prevrata na Hvaru 1510—1514« i za dalju borbu pučana za ravnopravnost s vlastelom u komuni Hvara, *Starine JAZU* 48, 1958, 387—429.

²⁹ G. Boglich: *Studi storici sull'isola di Lesina*, I, Split, 1898, 113. Novak, *Nepoznati dokumenti*, 395.

Iako je, međutim, ustanak bio izraz visoko postignute društvene i individualne svijesti pučana, ipak nam neke pojave i neki događaji govore o tom da su neki oblici ponašanja i stanovita shvaćanja vukla natrag, da staro, srednjovjekovno mišljenje još uvijek nije bilo prevladano. Zapažanja i zapisi očevidaca i kroničara, ako bismo doslovce shvaćali, doveli bi ponekad ozbiljnost pokreta i realnost zbivanja u opravdanu sumnju, ali ako ih smjestimo u okvire onog vremena, kad su se još uvijek novi pogledi morali sukobljavati sa starim shvaćanjima, kad se miješalo realno s irealnim i mističnim, onda ne samo da je lako shvatiti popa Lukanića koji se od opasnog buntovnika pretvara u poznog pokajnika, nego i puk koji je sa zanosom prihvaćao Lukanićev poziv na javno bičevanje i pokajanje, moleći boga za oprostjenje zbog zlih nakana protiv plemića, da bi malo zatim taj isti krotki i pokajnički svijet, prema opisima očevidaca i suvremenika, tako krvnički obračunao s plemstvom, ubijajući, sijekajući na komade ljudska tjelesa i bacajući ih u more. Takva mentalna labavost, međutim, nije izraz krivih interpretacija suvremenika, nego je upravo takva pojava karakteristična za ono vrijeme razapeto između tradicionalnih feudalno-dogmatskih i novih, nezaustavljivih realnih oblika mišljenja. To spajanje suprotnih uzbuđenja tipično je za srednji vijek na izdisaju, za njegovu jesen, kad su bili tako normalni prijelazi iz jednog osjećaja u njemu suprotan. Pritom se ne moramo čuditi stanovitoj »primitivnosti u motiviranju«, površnosti u shvaćanju i argumentiranju.³⁰ Gotovo je i jedino spominjan povod za krvavi obračun napad nekih plemića na jednu pučanku (ili na više njih), što spominju mnogi kroničari i izvjestitelji.³¹ Jedan smišljen i organiziran, unaprijed zacrtan ustanak ne bi mogao počivati samo na povodu takve vrste, a to uostalom potvrđuje i najjače isticani zahtjev pučana da uđu u Veliko vijeće i da se potpuno izravnaju s plemićima. Vjerojatno nikad nećemo ni saznati sve okolnosti i konkretne nagomilane izvore sukoba, jer ih kroničari i ne spominju, nego, zadojeni srednjovjekovnim, tradicionalnim shvaćanjima, rado su sve razloge svodili na jedan površan razlog, na jedan ne toliko bitan događaj, koji je, uostalom, mogao dobrim dijelom poslužiti i kao izgovor pučana pred mletačkim vlastima, jer su njime u dva navrata opravdavali svoje napade na plemiće.

Jedna od karakteristika tog razdoblja je i brzopletost u prosuđivanju,³² pa su sigurno tako pretjerani i navodi o broju ustanika,³³ što se temelji na psiho-

³⁰ J. Huizinga: *Jesen srednjega vijeka*, Zagreb 1964, 247.

³¹ Najprije sam Sanudo, n. dj., 350, izvješćuje o dolasku plemićkih i pučkih predstavnika u Veneciju, u svibnju 1510, gdje je pučki poslanik imenom Matij («l Orator per il populo nominato Mathio») optužio plemiće da su uz ostalo silovali njihove žene i djevojke («haver sforzato le femene l'horo fino le pute»). Kasnije Sanudo navodi pismo trogirskoga kneza Aleksandra Vijara od 28. svibnja 1510, koji kao uzrok buni navodi silovanje *jedne* djevojke («perche li Nobili hanno voluto sforzar e violar una puta popular», n. dj., 351). Međutim silovanje pučanki navodi se kao razlog ponovnom buktanju ustanka u kolovozu 1514, kako proizlazi iz pisma hvarskoga kapetana Vincenza Malipiera, koje navodi Sanudo («perche questi Nobili havia fato gran insulti al popolo con sforzar done e altro...», n. dj., 420) pa se čini kao da je taj razlog postao »zajedničko mjesto« za više prilika.

³² Huizinga, n. dj., 244.

³³ Prema pismu bračkog kneza N. Molina sudjelovalo je u prvom naletu ustanka 1510. u Hvaru oko 2000 pobunjenika (Sanudo, n. dj., 344), a prema izvještaju mletačkog sindika GB. Giustiniana od 1553. Hvar je imao 6100 stanovnika, od čega

loškom momentu prema kojemu »u svim vremenima koja zahtijevaju izvanredno naprezanje svih sila, mora pogrešni sud pomoći nervima u pojačanom mjerilu«. ³⁴ S obzirom na mentalnu labilnost, tipičnu za ono vrijeme, možemo slobodno vjerovati i naoko neuvjerljivoj priči o hvarskom plemiću Ivanu Balčiju (Balci) koji je ubojici svoga sina, jednom pučkom mladiću, samo godinu dana nakon krvavog obračuna, g. 1515, patetično i javno oprostio. ³⁵

Pokajanje i pokorničko ludilo koje je poslije događaja s križem najednom bilo obuzelo čitav hvarski puk ne mora, dakle, biti samo opis lakovjerne i površne mašte kroničara, koji ne bi znao razlikovati glavno od sporednoga, koji bi neke događaje pretjerano uvećao, nego je ono moglo biti inspirirano i tadašnjim crkvenim i bratimskim običajima trapljenja u pučkim vjerskim obredima, na što nas upućuju tekstovi asketsko-mističnoga karaktera u tzv. Osorsko-hvarskoj pjesmarici iz početka XVI st., gdje se u jednom tekstu Gospina plača pozivaju vjernici da se obuku u crno, da razmrse kose i da plaču kako bi bolje shvatili Kristovu bol koju je podnio za spasenje svijeta:

Sad urehe pogardite
ter od sebe odvaržite,
vaše kose raspletite
tere vlase rastresite,
sad se čarnim poružite
tere željno potužite. ³⁶

Ali se u toj istoj pjesmarici, nasuprot pokorničkoj, našla i jedna gotovo buntovnička pjesma u kojoj anonimni pjesnik poslije obraćanja bogu da kazni silne i moćne koji su potkupljivi i bezvjerni, koji deru narod, na koncu vapije:

Zašto to dopuštaš, bože,
da pravedna neprav zmože! ³⁷

Ta nedosljednost čovjeka na prijelazu iz srednjeg u novi vijek, razapeta između dva suprotna životna gledišta, dolazit će tu i tamo do izražaja i kod pjesnika koji su u svojim najznačajnijim umjetničkim djelima usvojili sve odlike renesansnog shvaćanja.

Međutim, kao što se ni razvoj društveno-ekonomskih odnosa nije više mogao zaustaviti, tako ni duhovni horizont tadašnjih ljudi nije mogao ostati na toj nedefiniranoj razini. Već u samim istupima buntovnih pučana osjećaju

tek 1400 sposobnih muškaraca (S. Ljubić: *Commissiones*, 222). Brojka od 6000 ustanika, kako navodi knez Vincenzo Donado (Sanudo, n. dj., 433), neće biti dovoljno uvjerljiva čak i onda ako su se u razbuktalom ustanku hvarskim pobunjenicima g. 1514. pridružili i ustanici s drugih otoka.

³⁴ Huizinga, n. dj., 245.

³⁵ U istinitost navedenog podatka, upravo zbog tih posebnih okolnosti, ne sumnja ni M. Nikolančić koji je taj događaj posebno osvijetlio (Tri nova dokumenta o hvarskom pučkom ustanku 1510—1514, *Hvarski zbornik* 2, 1974, 82—84).

³⁶ Običaj takva pjevanja s asketsko-mističnim sadržajima i s određenim obrednim radnjama mogao bi na Hvaru, u mjestima središnjeg dijela otoka, datirati još od XV stoljeća, kad je pjevanje »plača« bilo vezano uz procesionalno posjećivanje među mještanima (v. o tome Duboković Nadalini: *Emancipacija*, 70, u bilj. 20). Stihovi »Plača« navedeni su prema tekstu rukopisne Osorsko-hvarske pjesmarice iz početka XVI st. (stihovi 31—36), koja se čuva u Arhivu JAZU pod sign. I a 62.

³⁷ To je pjesma s početnim stihovima »Cesar chraglie, hercegoue / Dux baruni, ichnexoue« u Osorsko-hvarskoj pjesmarici, na l. 155a—155b.

se jasne crte oslobođene ljudske individualnosti, probuđene svijesti o moći pojedinca, o bespredmetnosti dogmatsko-hijerarhijskog nazora, a pokolebane pučke snage u samom Hvaru ubrzo podiže odlučna pojava pučkog vođe iz hvarskog zaleđa, čija se građanska samosvijest, a vjerojatno i određena osobna ambicija, nije dala podvrći crkvenim autoritetima koji su upućivali na pokajanje i pokornost, jer se temeljila na sigurnim životnim iskustvima i na materijalnim dobrima stečenim vlastitim radom, okretnošću i zalaganjem.

Vjekovna borba pučana koji su se u borbi za ravnopravnost borili ujedno i za trajne ljudske vrijednosti, za priznanje čovjeka kao individuuma i kao stvaraoca rezultirala je konačno pučkim ustankom (1510—1514), gdje su ti nazori dobili i najuočljivije crte, pa su ti oblici društvene svijesti postali s vremenom i trajna duhovna dobra svih slojeva.

Prema svemu iznesenome mogli bismo izdvojiti tri temeljne komponente kojima je hvarski pučki prevrat dalekosežno utjecao na duhovni život obrazovanih Hvarana XVI stoljeća. Tu su na prvom mjestu *snažno izraženi zahtjevi za političkim i pravnim izravnanjem* pučana s plemićima. Druga je komponenta *isticanje vrijednosti pojedinca* prema njegovim vlastitim zaslugama, što je izraz novog vremena u kojem razvitak proizvodnih snaga pruža sigurnost da čovjek može sam upravljati svojom sudbinom, a kao treća ističe se *prelaženje uskih komunalnih i neprirodnih državnih mletačkih granica* koje poduzimljive pučane stežu u ostvarenjima materijalnih interesa na određenom stupnju razvoja proizvodnih snaga. Sve su te vrijednosti postale integralni dio duhovnog svijeta kod predstavnika hvarskog renesansnog pjesništva.

Upravo te komponente, sigurno ne slučajno, hvarski humanist *Vinko Pribojević* ističe kao najveće ljudske vrijednosti. Vrlo otvoren i očit izraz njegove građanske svijesti nalazimo u izreci kad u predgovoru svog tiskanog govora o podrijetlu Slavena uzdiže i hvali svog prijatelja, hvarskog plemića Petra Vitaljića, ističući njegove *vlastite vrline*, dodajući tome odlučno gledište: »... jer i rod i pretke i sve ono što nismo sami postigli i jedva nazivam našim«. ³⁸ Može se tu raditi i o općem utjecaju humanista koji su često isticali upravo one čovjekove vrijednosti koje je sam stekao, ali izrečene i napisane u Hvaru, samo desetak godina poslije krvavog obračuna, te su se riječi Pribojeviću morale nametnuti kao *općeprihvaćeno mišljenje* njegove sredine, a još više nam je indikativna činjenica što se on kao pučanin nije to sustezao reći upravo predstavniku vladajućeg sloja.

Na više mjesta dolazi kod njega do izražaja i druga komponenta, kao težnja za karakterizacijom kojom se ističe individualna snaga pojedinca. Pribojević rado govori o značenju istaknutih ljudi, o karakternim osobinama Hvarana, opisujući na prvom mjestu njihovu hrabrost i trezvenost kao naročitu prirodenu vrlinu, spominjući izuzetne primjere njihove hrabrosti u ratovima. Zanimljiva je u tom smislu njegova karakterizacija Dalmatinaca: oni su »prosječno ponajviše visoka stasa, imaju ljepušna, bjeloputa i duguljasta lica prelivena laganim rumenilom, vrlo živahne oči, [...] snažnu šiju, mišičava ramena, široke i izbočene prsi, vidljive mišiće na rukama, duge ruke, snažne prste, uske bokove, utegnute truh, [...] široko stopalo, vrlo prikladno da nosi toliku tjelesnu težinu, konačno čitavo držanje muževno i snažno, kao stvoreno za borbu, a u sebi imaju još vrsniji duh. Pamet im je naime oštra, okretna za

³⁸ Pribojević, n. dj., 160.

sve, duh potpuno spreman na smrt, ruka žustra, živahnost ugodna, a postojanost u bitkama vrijedna divljenja.³⁹ Takva karakterizacija ljudi s istaknutim tjelesnim i duhovnim osobinama, sa snažnom individualnosti potpuno je odgovarala poletnom građaninu koji u snažnoj, izdržljivoj, okretnoj i pametnoj osobi vidi svoj pravi model.

Pribojevićeva aluzija na ustanak može se ocijeniti i kao određeni prijekor buntovnicima, kad kaže: »iako ste u nastojanju pojedinaca da steknu jednak dio u upravi naše komune, zapadali često u različite sukobe«,⁴⁰ može mu se, naime, zamjeriti što se iz njegovih riječi može shvatiti kao da je čitav ustanak sveo na potez nekolicine ambicioznih ljudi, ali je za vrednovanje njegove svijesti i ta njegova izjava važna jer je njome pokazao kako su se neki pojedinci iz puka jako izdigli i nametnuli kao individualnosti, čime Pribojević ujedno priznaje i stupanj društvene svijesti koju su pučani postigli.

Međutim, još se snažnije u Pribojevića ističe ona treća komponenta koja je u stvari i duhovna osnova njegova djela — njegova ideja vodilja. Pribojević pokazuje zamjeran stupanj svijesti o široj narodnoj zajednici, u odnosu na svoje hrvatske suvremenike i prethodnike. Kao da i on hoće reći kako su komunalne granice pretijesne da bi se poletni pučani mogli adekvatno afirmirati, da bi mogli ostvariti sve svoje materijalne interese, pa za njega rješenje nije ni u Veneciji ni u bilo kojem tuđinu. Kao intelektualac on tu praktičnu težnju pučana izriče potrebom o duhovnoj koheziji pa se okreće tamo gdje žive svi ljudi koji, kako je on mislio, govore njegovim jezikom. Kao i Ivanić koji se sa svojim pučanima na koncu okreće protiv čitave mletačke vlasti, i Pribojević postaje nepomirljivi protivnik Talijana koji smatraju Istru svojom, on je uvjeren u svoje slavensko podrijetlo jer je »kao Slaven odlučio održati govor pred Slavenima (tj. Hvaranima, op. m.) o sudbini Slavena«.⁴¹ Zato je njegovo hvaljenje Zadra što je »odan časti i probicima Mlečana«⁴² samo nužan ustupak mletačkog podanika, ali to ga ne smeta da posebno istakne Dubrovnik, znamenit »zbog bogatstva, brodovlja i slobode koju Dubrovčani čuvaju vještim marom i silnom budnošću«,⁴³ pogotovu kao rivali i protivnici Veneciji.

Razumije se, Pribojevićev traktat, kao djelo zrela razmišljanja, razlikuje se od pristupa i načina kako su svijet i život opisivali njemu suvremeni hvarski pjesnici, pa se ne bismo morali čuditi ako bismo u umjetničkim djelima, gdje dolazi do izražaja prije svega vizija života kao rezultat doživljene i u pjesnikovu duhu transformirane stvarnosti, našli tek daleke odjeke aktualne životne problematike i vjerne slike iz tadašnjeg života. Međutim, osobina je hvarskih renesansnih pjesnika upravo u tome što su spomenute komponente kao izraz novoga građanskog mišljenja postale njihove idejne vodilje i doživljajni nosioci. Doduše, to će vidljivo doći do izražaja tek u poznatim cjelinama triju hvarskih pjesnika — Lucića, Pelegrinovića i Hektorovića, dok će nam ostali suvremenici ostati poznati samo po imenima ili po beznačajnim

³⁹ Isto, 187.

⁴⁰ Isto, 211.

⁴¹ Isto, 162—163.

⁴² Isto, 194.

⁴³ Isto, 195.

ulomcima (Jerolim Bartučević i drugi), a neki — kao Parožić, Benetović i Garzarović, spadaju već u novu duhovnu i stilsku epohu.

I samo prihvaćanje narodnog, to jest pučkog jezika, što su hvarski renesansni pjesnici ostvarili na poseban način, govori o tome da su oni bez obzira na stalešku i klasnu pripadnost pisali ujedno i za najšire slojeve, kako je to nešto ranije isticao i otac hrvatske umjetničke poezije Marko Marulić: za one koji ne znaju knjige »latinske aliti dijačke«. To je, međutim, opća tekovina renesanse u svim kulturnim zemljama. Osim tih općih crta važnije je istaći one osobitosti koje upućuju na usvajanje građanskog mišljenja u pojedinaca.

Za *Hanibala Lucića* obično se navode stihovi iz njegove poslanice Splitsaninu Jeronimu Martinčiću, u kojima izriče svoju mržnju prema puku, iako njegovo rezoniranje o tome kako mu je za vrijeme ustanka bio uništen vinograd:

razrušen ki je bil malone sasvima
od mnoštva koje dil razbora ne ima,⁴⁴

ne mora biti upućeno pučanima kao staležu, nego općenito mnoštvu koje u masovnoj psihozi okršaja nije sposobno racionalno suditi i postupati. Ali ako bismo to i odbacili kao dokaz za njegov nepomirljiv klasni odnos, ipak nam stihovi u pjesmi »U pohvalu grada Dubrovnika« zvuče kao izravna izjava aristokrata koji je svjestan da pripada vladajućem sloju. Pjesmu je pisao malo godina poslije ustanka i sigurno da u stihovima u kojima sasvim otvoreno hvali Dubrovnik kao državicu koja čuva ustaljeni feudalni poredak stoji u pozadini aluzija na prethodne događaje i na još uvijek prisutne pravno-političke probleme među slojevima:

Gdino i sud daju plemeniti i čast
i na sag sidaju i svu imaju vlast.
Ostaloga puka, kako se pristoji,
svaka varst i ruka u posluh sva stoji. (stihovi 53—56)

Da u navedenim stihovima Lucić cilja na težnje hvarskih pučana da se izravna u pravima s plemstvom, nije potrebno posebno dokazivati, kao što je očito da on brani prava plemića u vršenju sudske časti, za kojom su upravo u njegovo vrijeme posezali i pučani. Braneci interese plemstva Lucić je ujedno branio i svoje klasne i materijalne interese i pretjerano bi od njega bilo tražiti da se odrekne svojih povlastica i da se odmetne od svoga staleža. U iznesenoj pjesmi Lucić je izravno reagirao na aktualne prilike pa je istupio kao čovjek od krvi i mesa, zainteresiran za svoje životne probleme, ali je on sasvim drugačiji kad progovara kao nadahnuti pjesnik, kad iznosi svoj doživljajni svijet. Tada se on zapravo nalazi na strani novih, općusvojenih naprednih gledanja. Već i jedinstvena činjenica da je upravo Lucićevo djelo prihvatilo puk kao svoje, pretvarajući njegovu salonsku dramu u pučku narodnu igru, govori o tome da je on, iako aristokrat, u svojoj »Robinji« pogodio misli i osjećaje širokih slojeva. Lucić je čak i u nekim važnim praktičnim rješenjima pokazao da zna, za svoje vrijeme, rezonirati sasvim napredno. Ostavljajući svu svoju imovinu svom nezakonitom sinu Antunu, kako on kaže — »naravnom

⁴⁴ Anibala Lucija, hvarskoga vlastelina, pisni različim prijateljem, Jeronimu Martinčiću (stihovi 107—108), kod: Pjesme P. Hektorovića i H. Lucića, Stari pisci hrvatski, Zagreb 1874, 268.

sinu«, koji je došao na svijet kao plod ljubavi sa ženom s kojom vjerojatno iz društvenih obzira nije mogao sklopiti brak, Lucić istupa kao čovjek koji usvaja napredna gledišta s obzirom na prava pojedinca, na njegova prirodna, ljudska prava, a kako je primijetio G. Novak, on potpuno odbacuje još i tada uvriježene plemićke običaje iz srednjeg vijeka pa ne ostavlja ništa crkvi.⁴⁵

Smisao za realno rezoniranje, pri čemu pobjeđuje građansko mišljenje o ravnopravnosti partnera u braku, kod Lucića postaje osnovna preokupacija u njegovoj drami. Već i početni stihovi »Robinje«, u kojima zagovara brak na temelju vjerne ljubavi:

Bolje vam doteći služicu jest virna
nego krug najveći zlata neizmirna (Isklad, 29—30)

pokazuju nam kako je taj aristokrat mrzio odnose koji se temelje na krutim materijalnim interesima i na neprirodnim odnosima.

Upravo ta ravnopravnost, temeljena na realnim životnim pogledima koji ujedno obaraju tradicionalne obzire, ističe se posebno kod još jednog Hvaranina, *Mikše Pelegrinovića*, također aristokrata, pjesnika prve naše »Jejupke«. Koristeći se načinom slobodnog izražavanja koje dopušta oblik maskerate, Pelegrinović bez ikakvih obzira, vrlo otvoreno i samouvjereno stavlja ženu u ravnopravan odnos prema muškarcu. Njegova Ciganka savjetuje ženi koju »vojno« vara i »prihvata tuje lade« neka mu uzvрати:

Ter vij, er se ne povraća
naša dika ni nje slave,
a huda je žena, prave,
s vrhom zajma ka ne vraća. (Sreća sedma)⁴⁶

Takav odnos prema ženi svakako je rezultat nove društvene svijesti, kad su pucali okovi feudalnog dogmatskog mišljenja. Umjesto podređenog položaja u društvu sada ona dobiva potpuno ravnopravno mjesto, što je u skladu s afirmacijom ljudskih a ne bogomdanih vrijednosti.

Ali moramo se ponovo vratiti Lucićevoj »Robinji«, jer nije slučajno što je upravo na Hvaru nastala ta prva hrvatska drama s nacionalnim sadržajem. Živeći u gradu gdje je djelovao i Vinko Pribojević, i Lucić u svojoj viziji prostranstva narodne zajednice probija granice komune i mletačke države, okrećući se prema području hrvatsko-ugarskih vladara i prema Dubrovniku, odakle uzima svoje likove i gdje smješta dramsku radnju. Je li u tome jednim dijelom igrala ulogu i stanovita averzija plemića prema mletačkoj vladavini koja nije uvijek pokazivala naklonost da štiti ekstremne interese plemstva u našim krajevima, ne možemo sa sigurnosti tvrditi,⁴⁷ ali je i to svakako u skla-

⁴⁵ G. Novak: Testament Hanibala Lucića i njegove nevjeste Julije, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor VIII*, 1926, sv. 1—2.

⁴⁶ Stihovi su uzeti prema rekonstruiranoj verziji Pelegrinovićeve »Jejupke«, što ju je pripremla Anton Kolendić i objavio u *Mogućnostima*, 1973, br. 8, 781—808. Kasnije je M. Moguš priredio i objavio tzv. trogirski prijepis Pelegrinovićeve teksta (M. Pelegrinović: *Jejupka, Mogućnosti*, 6—7, Split 1974, str. 683—710).

⁴⁷ To ističe J. Ravlić u svom radu: Politički pogledi Hanibala Lucića, *Historijski pregled*, 1954, br. 2. V. isti rad u: isti, *Rasprave iz starije hrvatske književnosti*, Zagreb, 1970, 26. J. Vončina i u Pelegrinovićevoj »Jejupki« i u Lucićevoj »Robinji« vidi brojne aluzije koje navode na zaključak da su ti pjesnici zapravo na alegorijski način prikazali svoju porobljenu domovinu (v. njegov rad: *Traginja hvarskoga kruga, Croatica 2*, 1971, 101—133).

du s tendencijama mladog građanstva koje svoj prosperitet i svoju budućnost vidi u široj nacionalnoj cjelini.

Pristupajući trećem hvarskom renesansnom pjesniku — *Petru Hektoroviću*, moramo spomenuti kako je u znanstvenoj literaturi već odavna isticano da se kod njega najočitiije zapažaju odjeci socijalnih previranja na Hvaru. Tako već N. Petrovski navodi njegovo duboko suosjećanje za narod u doba žestoke reakcije aristokrata,⁴⁸ a B. Vodnik nalazi u njegovu djelu »aluzije na krvave događaje pučkog prevrata«.⁴⁹ Iako bi bilo pretjerano govoriti o izravnijim odjecima socijalnih previranja u Hektorovićevo djelo, ipak neke njegove značajke, pogotovu Hektorovićevo simpatiju prema čovjeku iz puka, ne bismo smjeli svoditi samo na »običan izraz kršćanskog shvaćanja«.⁵⁰

Ima nekoliko činjenica koje nas upućuju da bismo mogli govoriti o pjesnikovu iskrenom demokratskom osjećaju. Na to nas prije svega upućuje Hektorović kao čovjek, u svojim svakodnevnim postupcima (pri gradnji Tvrđalja koji namjenjuje općem dobru, u osiguranju prostorija za putnike i siromahe).⁵¹ Kao takva karakterizira ga i testament, osobito dvije kasnije dopune, prema kojima je već G. Novak istaknuo Hektorovićevo brigu za posluhu kojoj ostavlja doživotnu novčanu potporu, zatim njegovu skrb za nezbrinute djevojke kojima ostavlja svoju kuću u Hvaru.⁵² Sve su to izrazite crte čovjeka koji je usvojio nove nazore, koji priznaje svakom čovjeku, bez obzira na njegovo podrijetlo, određena ljudska prava.

No najznačajnije vrijednosti usvojenih novih pogleda izrazit će Hektorović u svom »Ribanju«. U tom će spjevu, po svom odnosu prema životu i prema ljudima, po svom interesu za čovjeka u svim njegovim životnim situacijama, za čovjeka bez gledanja na njegovu stalešku pripadnost, pokazati zamjerne duhovne tekovine renesanse.

Mnogostruki su faktori koji su utjecali da se pjesnik i čovjek Hektorović upravo tako formira. Najznačajnija je pritom činjenica da je Hektorović aristokrat prevladao shvaćanja svoga staleža, da je njemu tuđe feudalno-hijerarhijsko mišljenje i da je on do krajnjih granica usvojio i razvio one duhovne vrijednosti koje je u hvarskoj sredini nametao nastupajući i poletni građanski stalež.

Dovoljno će biti da se navede samo jedan detalj iz Hektorovićevo opisa gdje će se vidjeti kako se on na trodnevnom putovanju uspio sroditi s ribarima s kojima je bio na brodu. On dopušta da ga smatraju svojim drugom, da mu se obraćaju kako to čine među sobom, da ga Paskoj prekorava i da mu se pritom obraća s »ti«:

⁴⁸ N. Petrovskij, O sočinenijah Petra Gektoroviča, Kazan, 1901, 109—110.

⁴⁹ B. Vodnik: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb 1913, 131—132. Mišljenje raznih autora o Hektorovićevo demokratizmu prikazana su u radu N. Kolumbića, Hektorovićevo »Ribanje« kao predmet književno-naučnih ispitivanja, Zbornik radova o P. Hektoroviću, Zagreb 1970, 127—128.

⁵⁰ M. Kombaol: Povijest hrvatske književnosti, Zagreb, 1961, 136.

⁵¹ Oporuku P. Hektorovića iz g. 1572. objavio je S. Ljubić, Petar Hektorović — 1. Život, Pjesme P. Hektorovića i H. Lucića, Stari pisci hrvatski, knj. 6, Zagreb 1874, str. VIII—XXIII.

⁵² G. Novak, Dva kodicila testamentu P. Hektorovića, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* IV, 1924, 121—124.

Zašto nis' dal ni htill ponest kanjčenicu
s kê bi kadgod imil dobru brašnicu?
Nahital bih kanjac, jer ovdi love se,
procipov i janjac dokle on donese.
Da sam ja kriv, buđi, tej riči pustimo,
rih, dokle on trudi, legši počinimo. (II dan, 739—744)

Sigurno je da takav odnos ne izvire iz knjiškog nego iz stvarnog doživljaja života, iz pjesnikovih već ranije usvojenih gledišta, pa mu se sasvim spontano nametnuo i pri pisanju.

Specifične prilike na otoku koje su rezultirale pučkim ustankom, a isto tako i pjesnikov boravak u tihoj starogradskoj luci, u prisnom dodiru s pučanima, težacima i ribarima, pridonijeli su da Hektorović, za razliku od svih drugih hvarskih renesansnih pjesnika, ne prikazuje knjiške likove nego istinite ljude, da on ne opisuje samo predstavnike određenih ljudskih tipova i kategorija, nego pojedince sa svim osobitostima ličnosti, uspjevši minuciozno izdiferencirati sve njihove individualne crte. Zato je Hektorović ujedno i predstavnik krajnjeg renesansnog individualizma.

Na koncu možemo zaključiti da su hvarski pjesnici, bez obzira na međusobne razlike, neke renesansne crte razvili do krajnje razrađenih pojedinosti, da su posebno otvoreno i slobodno obrađivali teme o međuljudskim odnosima, a sve to pokazuje kako su oni bez utjecaja staleških i klasnih predrasuda, izrazili u svojim djelima najviše domete tadašnje građanske svijesti. Pritom je i pučki prevrat nesumnjivo odigrao određenu ulogu.⁵³

⁵³ Čini se ipak da je samo epoha renesanse uspjela usaditi kod umjetnika mišljenje o svijetu kao zajednici ravnopravnih ljudi, da je ona uspjela osloboditi, barem privremeno, čovjeka uskih staleških i klasnih shvaćanja. Ali ubrzo su se izmijenile prilike pa su se mijenjala i gledišta. Pod utjecajem protureformacije i pojavom opće gospodarske krize aristokracija se sve više zatvara u svoje okvire. U komediji »Hvarkinja« pučanina Martina Benetovića istaknute su razlike među staležima (sluge — gospodari, seljaci — građani). Tako i pučki ustanak Matija Ivanića dobiva kod nekih aristokratskih krugova otvoreniju ocjenu, izričito klasno naglašenu. Kako iznosi splitsko-brački vlastelin Jerolim Kavanjin početkom XVIII stoljeća, križ je u Hvaru morao proplakati zato što je puk udario na vlastelu »smionim i zlim načinom«, pa je i njegova ocjena puka sasvim u skladu s njegovim klasnim gledanjem:

Nu vlasteli, kriež držite
za drugoga spasitelja,
i k njemu se utičite
da vas brani od spitelja
sitna puka i propasna,
k zlu pospiešna, k dobru kasna.

(J. Kavanjin, Poviest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara, Stari pisci hrvatski 22, Zagreb, 1913, 311, pjev. XVI).

I kasnije će se javljati ocjene koje će proizlaziti iz sve izrazitijih klasnih podvojenosti. Početkom XIX stoljeća A. Ciccarelli (Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobiltà, Venecija, 1802) prikazuje pučki ustanak na Hvaru kao događaj koji je utjecao i na brački puk da ustane protiv plemića, pa je, kako ističe taj brački plemić, hvarske ustanike kaznila ne samo mletačka vlast, nego i nebo koje je poslalo kišu i potres. On zaključuje: »L'invasione Turca, la peste indi, ed altre disgrazie seguite alla Città di Lesina possono servire di esempio ai mal intenzionati« (str. 63—64).

S u m m a r y

MATIJA IVANIĆ'S REVOLT AND HVAR'S RENAISSANCE POETS

The author's premise is that the commoners' revolt on Hvar was not only an expression of the discontent of the poor, but of that part of the population which played an important role in the economic and social life of the island and had become conscious of their own value.

Apart from general factors that furthered social and class consciousness, the following specific characteristic played a role on Hvar: contacts with other countries, the lenience of Venice as regards the commoners' demands and the strong individuality of the folk leader, Matija Ivanić.

The basic components of the conflict and the revolt itself — the demand for political and legal equality, the awareness of the value of the individual, the overcoming of the narrow communal and unnatural state boundaries imposed by Venice — were reflected in the writing of contemporary Hvar poets. The most outspoken voice of the time was that of the humanist, Vinko Pribojević; similar feelings were expressed by Hvar Renaissance poets.

Hanibal Lucić and Mikša Pelegrinović advocated more freedom in the selection of a partner in marriage; Lucić had a vision of a community of peoples that would transcend the borders of the Venetian State. Petar Hektorović's work is characterized by a delicate feeling in depicting the world and his pronounced democratic leanings.

Although these poets were members of the nobility, they were the carriers of new attitudes and a new spiritual consciousness. This demonstrates how commoners' attitudes made an impact on the spiritual life and thinking of all classes on Hvar in the 16th century.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

